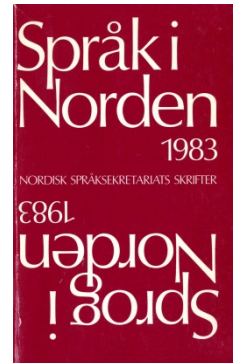

Sprog i Norden

Titel: Termharmonisering – internationellt och nordiskt
Forfatter: Einar Selander
Kilde: Sprog i Norden, 1983, s. 71-77
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Nordisk språksekretariat

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Termharmonisering – internationellt och nordiskt

Av Einar Selander

Terminologi, i betydelsen bestånd av (fack)termer, vilar på överenskommelse. Den formella grunden för överenskommelse inom terminologi är språket. Alltså: *terminologiarbete börjar på hemmaplan*. Inget land kan föreskriva språkbruk i annat land, lika litet kan organisationer som FN, EG, Infoterm, ICUTN, ISO, IUPAC göra det.

”Blott Sverige svenska termer har”, eller hur är det med exporten: ombudsman, gyttja, kraftpapper, moped? Ännu intressantare är förstås importen, och hur blir svenska termer svenska, danska termer danska osv.? Här föreligger ett handelsutbyte, ännu inte ens försöksvis materialiserat i ekonomiska termer, men en uppenbar grund för större gemenskap än hemmaspråkets domäner kan bjuda. Större fält för terminologisk överenskommelse skymtar, och ord som standardisering, unifiering och harmonisering tränger på.

Harmonisering är ett uttryck som låter behagligt och sannolikt är begripligt för alla utan definition eller förklaring. Det kan dock vara terminologiskt motiverat att gå till källorna. Det grekiska ord varifrån *harmoni* härleds har enligt Aristoteles¹ två betydelser. Dessa är: 1. ”Förening av kvantitativa storheter i sådana föremål som hava rörelse och läge när nämligen dessa storheter så passa tillsammans, att de icke i sin förening upptaga ytterligare något som faller under samma släktbegrepp.” 2. ”Förhållandet mellan saker som äro blandade med varandra.” Innehållet i betydelserna ger oss inga bekymmer, men tvåfalden ger oss terminologer en tankeställare: kravet på monosemi är inte alltid förenligt med saklig stringens.

En senare källa finner man i den åboensiske kyrkoherden

Henrik Florinus ordbok *Nomenklatura*², utgiven 1678 (nyutgåva Helsingfors 1976). Det är ett latinskt-svenskt-finskt lexikon med den fullständiga titeln *Nomenclatura rerum brevissima, latino-sveco-finnonica*, och med tillägget 'In usum Juventutis patriae' – till gagn för fäderneslandets ungdom, och det passar ju bra med tanke på den nu framväxande nya generationen terminologer. I ordbokens systematiska indelning finner man under gruppen 'musik och spel' det latinska *harmonia* med återgivning på svenska "sammanliudh" och på finska "yhtensopiwainen".

En "sammanljudning" skulle det alltså med diakronisk harmonisering vara fråga om på svenska. Båda uttrycken innehåller – såvitt man kan se – väsentligen positiva tonfall, de företräder något som är eftersträvat och eftersträvansvärt – resultat skänker tillfredsställelse. Är emellertid harmonisering alltid odelat gynnsam? Det kan vara skäl att tänka på att det liksom vid andra kompromisser ofta uppstår nackdelar för den ena eller den andra parten eller för båda. I själva verket är det väl inte sällan så att insikten härom till slut faller även eljest välgrundade förslag. Detta resonemang gäller kanske framför allt, om avsikten är att nå nordisk harmonisering, total eller partiell.

Den *harmonisering av termerna* som det här är fråga om förutsätter att en *harmonisering av begreppen* tidigare har skett. Utan begreppsmässig samordning är termharmonisering ett föga vinstgivande företag; det kan rent av vara äventyrligt, jämför t.ex. den "internationella" termen *hydrofor*,^{3 4} som används om såväl trycktankssystem som vattenuppfodringsverk m.m.

Från svensk sida kan sådan harmonisering tänkas försiggå i tre etapper: inhemsk, nordisk och internationell.

1. Att komma i harmoni med sig själv är en första förutsättning för att komma överens med andra. På riksplanet kan det betyda att dialekter riskerar att komma på undantag när det gäller yrkes-termer och facktermer. Regionalpolitiska omflyttningar kan också bidra till att undantränga termvarianter med blott lokal spridning.

Ämnesspecifika termer kan likaledes få maka åt sig eller tvärtom vidga sin intressesfär, beroende på den sammanjämkning som det tillkommer det centrala terminologiorganet att göra.

Några exempel kan belysa denna form av harmoniseringssträvanden. Termen *slätgarn* rekommenderas, om man avser "filamentgarn utan fiberkrusighet"; den stundom förekommande benämningen *silkegarn* bör undvikas i denna betydelse, då den kan ge upphov till förväxling med *natursilkefiber*, dvs. fiber erhållen som filament från kokonger producerade av silkesmask (TNC 76 Textilordlista. 1981). Naturligt är då att finna att den (relativt nya) svenska termen *slätgarn* inte vunnit gehör utanför sitt eget språkområde. Den i definitionen ingående termen *filament* är däremot fullharmoniserad i ordlistans alla sju språk (fi. *filamentti*). – Den transporttekniskt definierade termen *dumper* är att föredra framför den mindre adekvata varianten *bergtruck* (TNC 73 Bergteknisk ordlista. 1979). – Den specifika termen *bränslepatron* bör användas i stället för den på sina håll förekommande övertermen *bränsleelement*; bränslepatron är ett slags bränsleelement (TNC 55 Kärnenergiordlista. 1975).

2. Om man flyttar sig till den nordiska plattformen kan man erinra om tillkomsten av Nordterm, vars primära uppgift är att formalisera och harmonisera själva det nordiska samarbetet inom terminologiområdet. När det gäller harmonisering av termer kan man hänvisa till tidiga försök att ge ut gemensamma ordlistor.⁵ En elektroteknisk ordlista, TNC 15, kom redan 1951 och trycktes samtidigt i tre editioner, för svensk, dansk och norsk publik. Uttalade försök att samordna termernas språkliga form resulterade i ett flertal fall av sammanjämkning, rent av "sammanljudning", harmonisering.

Bland senare arbeten av liknande slag kan nämnas följande: TNC 40 *Korrosionsordlista*, 1968, Nordiska termer med motsvarigheter på engelska, franska och tyska samt definitioner på svenska och engelska. I denna utgåva, där de nordiska termerna förutom svenska är danska, finska och norska, deltog även Island i arbetet utan att dock isländska termer ingick i ordlistan.

TNC 67 *Korrosionsordlista*, 2 omarb. utg., 1977. Grundsynen i denna utvidgade ordlista är densamma, nämligen att samordna synpunkter från intressenter i de olika nordiska länderna.

TNC 62 *Avfallsordlista*. Nordiska termer med motsvarigheter på engelska, franska och tyska samt definitioner på svenska och

engelska. 1977. Arbetet på en avfallsordlista – påbörjat bl.a. i anslutning till FN:s miljövårdskonferens i Stockholm 1972 – väckte intresse på det nordiska planet. Det resulterade i att Nordiska Ministerrådet ställde medel till TNCs förfogande för en nordisk samordning av terminologin inom avfallsområdet. Arbetet i Danmark, Norge och Finland finansierades av de för området ansvariga departementen. I ordlistan, som omfattar omkring 550 termer med definitioner, har man i första hand sökt få fram ett begreppsinnehåll med så stor överensstämmelse som möjligt mellan de nordiska språken. I görlig mån har också samstämmning av termernas språkliga form eftersträfvats. Termernas motsvarigheter på engelska och tyska samt definitionernas översättning till engelska har tagits fram i samarbete med Kommissionen för de Europeiska Gemenskaperna, EG, i Luxemburg. TNC har ytterligare ett tiotal aktuella ordlistor med nordiska inslag.

Det är emellertid ett känt bekymmer att enskilda termkonsumenter är ivriga att få omedelbar lösning på sina termproblem – det är få förunnat att kosta på sig en paus i språket till dess man hunnit få systematisk reda i begrepp och ord. När det gäller det rika inflödet av termer från främmande språk, kan man använda metoden med anföringsförsedda "citator", t.ex. "shredded" flis, eller ange en språklig reservation på annat sätt, t.ex. s.k. bobbins (Sv. författningssamling). En fördelaktigare metod är att snabbhandlägga termerna och avge en preliminär rekommendation (kombinerad med avrådande inställning till direkt olämpliga uttryck). Denna metod har ofta tillämpats av TNC i det dagliga rådgivningsarbetet. Att förena denna metod med likartade tillvägagångssätt i övriga nordiska länder är ett önskemål som har visat sig svårt att omsätta effektivt i praktiken. I början av 1940-talet påbörjades en rutinmässig rundfrågning, baserad på blanketter utarbetade av Dansk terminologicalentral, DT, och med Rådet for teknisk terminologi, RTT, och TNC som övriga medverkande parter. Tekniken visade sig snart tungrodd. Nu finns ju andra tekniska lösningar. *Om man är intresserad av samnordisk infångning av utländskt termgods med efterföljande beredning, borde man undersöka möjligheterna att öppna en aktualitetsfil i t.ex. Termdok, TNCs datorbaserade termbank, för lagring, utbyte av synpunkter och framtagning av ev. gemensamma beslut.*

Systematiskt upplagd kunde en sådan teknik också bidra till analys av främmande språks inflytande i Norden och dessutom ge indikationer till hjälp för prioritering av ämnesområden aktuella för terminologisk handläggning i större skala. Flera försök att fast organisera ett nordiskt samarbete på termområdet har gjorts under åren. På förslag av den danska Terminologigruppen bildades för några år sedan vid ett sammanträde hos TNC i Stockholm ett sådant organ som fick namnet Nordterm.⁶

Förleden Nord- (eller adjektivet nordisk) ingår i namnet på många andra organ som därigenom manifesterar sitt intresse för samverkan på det nordiska planet. Inom vetenskap och teknik har vi t.ex. Nordforsk, nu med sekretariat i Finland efter tidigare placering i andra nordiska länder. Inte alltid lyckas man harmonisera namnet, jämför t.ex. Nordpaint, som är nordiskt centrum för färg- och lackforskning. Ett såvitt jag vet utforskat förhållande är huruvida dessa organ i stadgar eller i praktisk verksamhet uppvisar något språkpolitiskt program. Har man strävat efter någon form av harmonisering och har man i så fall lyckats?

3. I ett vidare perspektiv kommer Nordens omvärld in, och den är terminologiskt sett i utpräglad grad ickenordisk. Av termkonsumenter, särskilt inom forskning, teknik och industri, kan då nordisk termharmonisering uppfattas som en kanske besvärande provinsialism. Andra tongångar lockar. Man drar sig måhända till minnes vad d'Alembert skrev i den berömda inledningen till den franska Encyklopedin:⁷ "När vårt språk (franskan) hade spritts över hela Europa trodde vi att det var dags att använda franskan i stället för latinet, som sedan vetenskapernas renässans varit lärdomens språk. — Men detta leder nu till ett missförhållande som vi verkligen borde ha förutsett. De lärda i andra nationer tog oss som förebild och ansåg med goda skäl att de skulle skriva ännu bättre på sitt eget språk än på vårt. England tog alltså efter oss; England, där latinet tycktes ha tagit sin tillflykt, börjar nu omärkligt överge bruket av detta språk, och jag betvivlar inte att England snart kommer att följas av svenskarna, danskarna och ryssarna. — När det gäller frågor om smak har vi visat hur löjligt det är att skriva på latin, men i filosofiska verk kan latinet enbart vara till nytta, ty de filosofiska verkens hela förtjänst ligger i

deras klarhet och precision, och allt de behöver är ett genom överenskommelse fastställt universellt språk.”

De klassiska språkens möjligheter att med ord och morfem bidra till nybildningar inom framför allt vetenskapernas och teknikens terminologi har på många sätt dokumenterats.⁸ Särskilt är detta fallet sedan man släppt kravet på utmönstring av vad språkmännen speciellt kallade hybrider, dvs. kombinationer av ett grekiskt och ett latinskt ordelement. När Auguste Comte vid mitten av 1800-talet nyskapade benämningen ”sociologie” betraktades det av de ”renläriga” som ett barbariskt tilltag. Efter samma måttstock skulle ”terminologi” ha utdömts som ovärdigt, sammansatt som det är av latinsk förled och grekisk efterled.

Från olika håll går nu ut rekommendationer att ”internationalisera” terminologin efter fastställda regler. Frågan har tagits upp inom Unesco och drivs särskilt hårt av den nybildade organisationen ICUTN, International Committee for Unification of Terminology and Nomenclature, initierad och ledd av Zygmunt Stoberski från Polen. Man har där utarbetat särskilda Guidelines for the Adoption of New Scientific and Technical Terms. Följande tre riktlinjer kan betraktas som centrala:

1. Nya begrepp som namnges i ett originalspråk skall få sådana benämningar att de kan överföras till andra språk, om möjligt i sin ursprungliga form eller med så få ändringar som möjligt.

2. Nya vetenskapliga och tekniska termer som överförs från ett annat språk bör i det nya språket ges en sådan form att så god överensstämmelse som möjligt uppnås med den ursprungliga termen.

3. Den traditionella termbildningsprincipen bör fortsätta, vilket innebär att nya vetenskapliga och tekniska termer utgår från grekiska eller latinska ord.

Grundtanken är att så många nya termer som möjligt skall få ’internationell’ status. I praktiken innebär det merendels – när kunskaper och krafter räcker till – att det grekisk-latinska morfembeståndet får bilda underlag för ett multinationellt eller transnationellt umgängesspråk i den industriellt tongivande världen.

Partiell harmonisering kan rikta sig mot olika slag av ordelement. Inom kemiområdet rekommenderar t.ex. IUPAC, Interna-

tional Union of Pure and Allied Chemistry, att prefix och suffix får ensartad innebörd och likvärdig placering i alla språk. En organisation med mångårig terminologisk erfarenhet, IEC, dvs. International Electrotechnical Commission, vill snäva åt betydelseinnehållet hos vissa brukliga suffix, så att t.ex. de inom tekniken ofta förekommande fysikaliska kvotstorheterna får för sig reserverad ändelsen *-ans* (lat. *-antia*), t.ex. i *impedans*, *kapacitans*, *luminans*.

Rent allmänt sett kan man inför den här skisserade utvecklingen tänka sig ställa två frågor: kan man *från lingvistisk synpunkt* anse här nämnda tendenser motiverade och kan man *från kunskapsteoretisk synpunkt* anse att strävan till harmonisering av termer innebär fara för disharmonisering av begrepp?

Slutligen ett par ord om den globala aspekten: hur långt räcker det klassiska ordförrådets verkningar utanför den inflytelsesfär som domineras av Europa och Amerika? Det kanske är skäl att med (nordisk och) västerländsk harmonisering som grund och försöksobjekt något inrikta det framtida terminologiska tänkandet på problem som aktualiseras av kommande krav på "en ny kommunikativ världsordning".

Litteratur

1. *Aristoteles*: Om själen. Sv. översättning av J. Gabrielsson. (Berömda filosofer 30.) Stockholm 1925.
2. *Henrik Florinus*: Nomenclatura. Helsinki 1976. (Nomenclatura Rerum brevissima, Latino-Sveco-Finnonica. Aboae 1678.)
3. *Hans Hylander*: Hydroforens omvandlingar eller en översättares ve-
dermödor. (Daedalus, Tekniska museets årsbok 1966.)
4. *Einar Selander*: Terminologi – en nationell eller internationell angelä-
genhet? Språkvård 1967:4 (även i antologin Språkvårdsstudier utg. av
Svenska språknämnden 1974).
5. *Einar Selander*: Nordiskt terminologiarbete. Industriell teknik
1966:11, s. 241–242.
6. Nordterm. Stockholm 1976.
7. *d'Alembert*: Inledning till Encyklopedien. (Övers. av Jan Stolpe, av
Discours préliminaire des éditeurs, Paris 1751.) Carmina Klassiker.
Stockholm 1981.
8. *Einar Selander*: Om att uttrycka sig exakt. Språkvård 1972:2 (även i
antologin Språkvårdsstudier utg. av Svenska språknämnden 1974).

